

Dawny Chińczyk w drodze. Geneza, ewolucja i sedno chińskiej literatury podróżniczej

KATARZYNA SAREK

Uniwersytet Jagielloński
katarzyna.sarek@uj.edu.pl

Wprowadzenie

Ludzie podróżują w różnych celach. Niekiedy po to, aby poznać nowe miejsca, nowych ludzi lub nowe zwyczaje, czasem aby oderwać się od znanego i wywołującego znudzenie otoczenia, a niektórzy odbywają podróż, żeby poznać siebie. Przedstawicielami różnych epok i kultur kierują odmienne motywacje. Neil Rennie (1995: 1) twierdzi, że dla zachodnich podróżników nowe lądy były ucieleśnieniem dawnych, nostalgicznych wyobrażeń zapomnianych miejsc. O ile cele wypraw i obyczaje zachodnich podróżników (zmieniające się z upływem czasu) są powszechnie znane, o tyle szerszemu odbiorcy raczej obcy jest zarówno temat chińskich wędrowców, jak i tworzonych przez nich utworów literackich.

Niniejszy rozdział stanowi zatem wprowadzenie do tej problematyki, począwszy od zarysu historii chińskiej literatury podróżniczej, poprzez wyjaśnienie motywów skłaniających autorów do wędrówek, a także ich konsekwencje, aż do omówienia wpływu, jaki podróżnicy wywierali na odwiedzane miejsca. Chińskich podróżników do wyruszenia w drogę motywowały inne niż na Zachodzie cele, inne również były przyczyny ich przemieszczania się, sposoby odbywania po-

dróży i zachowanie podczas niej. Wędrówka w wykonaniu dawnych Chińczyków mocno kontrastowała z peregrynacjami przedstawicieli cywilizacji zachodniej.

Chińska literatura podróżnicza od momentu swego powstania do początku XX wieku przeszła długą i głęboką ewolucję. Ze względu na to, że nie jest ona gatunkiem precyzyjnie zdefiniowanym, obecnie w jej skład wchodzi dzieła o stosunkowo zróżnicowanej tematyce, stylu i strukturze, które w tradycyjnych klasyfikacjach zalicza się do historii, geografii, literatury lub etnografii.

Geneza i ewolucja literatury podróżniczej

W Chinach zaczęto zajmować się literaturą podróżniczą jako odrębnym gatunkiem dopiero w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Jedną z pierwszych antologii utworów o tej tematyce jest *Wybór relacji podróżniczych z różnych dynastii* (*Lidai youji xuan*, 历代游记选), Ye Youminga (叶幼明) i Bei Yuanchena (贝远辰), dzieło opublikowane w 1980 roku; po nim ukazały się kolejne, pośród których szczególnie wartościowa wydaje się *Historia literatury podróżniczej w Chinach* (*Zhongguo youji wenxue shi*, 中国游记文学史) autorstwa Mei Xinlin (梅新林) i Yu Zhanghua (俞樟华), która ukazała się drukiem w roku 2004.

Wraz z wyodrębnieniem się nowego gatunku pojawiła się potrzeba nadania mu nazwy – po raz pierwszy określenia „relacja z podróży [*youji*, 游记]” użyto w 1979 roku w encyklopedii *Morze słów* (*Cihai*, 辞海). Została ona bardzo szybko przyjęta przez badaczy i weszła do powszechnego użycia (Hargett 2016: 112-113). Należy jednak podkreślić, że terminem *youji* określa się utwory bardzo zróżnicowane w formie, takie jak na przykład: poematy opisowe (*fu* 赋), listy (*shu*, 书), przedmowy (*xu*, 序), komentarze (*zhu*, 注) oraz zapiski (*ji*, 记), a ich wspólny rys stanowi tematyka związana z opisami podróży, a także krajobrazów, przede wszystkim z estetycznego punktu widzenia (Hargett 1989: 14-16).

Innymi źródłami literatury podróżniczej w Chinach są traktaty geograficzne wzbogacone o elementy fantastyczne i mityczne – jak na przykład *Księga Gór i Mórz* (*Shanhai jing*, 山海经) czy *Mistrz z Huainan* (*Huainan zi*, 淮南子), datowany na okres dynastii Han (206 rok p.n.e.-220 rok n.e.). Najstarszy zachowany utwór, który można zakwalifikować do tej kategorii, to *Kronika cesarza Mu* (*Mu tianzi zhuan*, 穆天子传). Dzieło powstało około 400 roku p.n.e. i jest relacją z podróży cesarza Mu (1023-983 p.n.e.), piątego władcy dynastii Zhou, ze stołecznego Luoyangu na zachód, aż do gór Kunlun (Cen 1962: 1-41). Po

licznych, niekiedy fantastycznych, przygodach cesarz wraz ze świętą dociera do pałacu Żółtego Cesarza i odwiedza Królową Matkę Zachodu (ważne postaci w mitologii chińskiej).

Pomijając nieprawdopodobne elementy opowieści (na przykład takie, iż władca dysponuje boskimi mocami, jego koń potrafi jednym skokiem pokonać tysiąc li¹; Cen 1962: 1-41), można stwierdzić, że utwór ten stanowi prototyp dominujących później schematów narracyjnych i posiada większość charakterystycznych dla tego gatunku cech. Najważniejsze z nich to: idea pielgrzymki – podróży do miejsc świętych, wyobrażenie gór jako mitycznych i pięknych, źródła oświecenia oraz nieśmiertelności, łączenie elementów realistycznych z fantastycznymi, koncentracja na celu podróży, wreszcie – lekceważenie fizycznych aspektów podróżowania.

Obecnie uważa się, że *Kronika cesarza Mu* nie jest zapisem rzeczywistej podróży monarchy, sporządzonym jeszcze w jej trakcie lub niewiele później, lecz znacznie późniejszą projekcją, symbolicznym wyobrażeniem wyprawy, w jaką teoretycznie mógł wyruszyć cesarz (Porter 1996: 1-26). Relacja ta jest również jednym z pierwszych opisów pielgrzymek w góry – zwyczaju ukształtowanego w okresie wschodniej dynastii Zhou, zgodnie z którym cesarz w rocznym cyklu odwiedzał pięć świętych szczytów znajdujących się w różnych rejonach państwa, składając ofiary i odprawiając rytuały (Naquin & Yü 1992: 9-14).

Pierwszym autentycznym zapisem podróży jest pierwszoosobowa relacja Ma Dibo, który w 56 roku n.e. towarzyszył cesarzowi Guangwu podczas wejścia na górę Tai i składania tam ofiar Niebu i Ziemi. Opis wspinaczki, mimo dokumentacyjnego charakteru utworu, zawiera również krótkie wzmianki osobiste i refleksje liryczne spisane pod wpływem budzących zachwyt lub przestraszenia pejzaży (Strassberg 1994: 59-62).

Okres od roku 220 do 589, czyli czas panowania Sześciu Dynastii oraz Dynastii Północnych i Południowych, uważa się za kluczowy dla uformowania się chińskiej literatury podróżniczej. W tej epoce dawny strach przed dziką naturą, często pojawiający się we wcześniejszych kronikach i utworach literackich, zastąpiła miłość do przyrody oraz zauroczenie jej pięknem. Przyczyniła się do tego prawdopodobnie ówczesna sytuacja polityczna, jest to bowiem era rozbicia Chin, licznych wojen i masowych migracji ludności. Mieszkańcy nie-

¹ Li to chińska jednostka odległości, obecnie równa 500 metrom, historycznie wahająca się od 323 do 645 metrów w zależności od epoki (*Hanyu da cidian* 1998: 3599-3602).

urodzajnej, pustynnej i surowej północy, uciekając przed wojnami, docierali na żyzne, zielone i urodzajne południe. Swój zachwyt nad witalnością natury przelewali na papier, co jest dobrze widoczne w poezji i prozie tego okresu. Jednym z najbardziej znanych poetów, często wykorzystujących krajobrazy i wyobrażenia przyrody, jest Tao Yuanming (陶淵明, 365-427). Jego utwór zatytułowany *Źródło brzoskwiniowego kwiatu* (*Taohua yuan ji*, 桃花源記) opisuje podróż rybaka, który przypadkiem znajduje drogę do utopijnej krainy szczęśliwości, gdzie nie istnieje hierarchia społeczna ani podatki, a wszyscy żyją w zgodzie i harmonii. Ten krótki tekst stał się jednym z bardziej popularnych utworów klasycznej literatury chińskiej, a jego tytuł stanowi metaforę utopii, natomiast użyte w nim toposy literackie i słownictwo weszły do powszechnego użytku (Tian 2010: 221).

Przyczyną rosnącego zainteresowania naturą była również wzrastająca popularność buddyzmu i taoizmu, w ramach których ukształtował się alternatywny dla kariery w administracji styl życia – rezygnacja z działalności publicznej i osiedlanie się w górskich pustelniach. Także nowe religie przyczyniły się do powstania zapisków z podróży podejmowanych w celu poznania obcych cywilizacji. Od końca IV do VII wieku ponad trzydziestu mnichów buddyjskich dotarło drogą morską do Indii, poszukując sutr i świętych tekstów (Sun 1989: 220-221). Zachowały się relacje z tych podróży; najbardziej znane z nich napisali między innymi Faxian (żyjący od około 337 do 422 roku), jeden z pierwszych chińskich pielgrzymów do Indii (Kunstler & Zduń 1997) oraz Xuanzang (około 600-664), który spędził w podróży lata od 627 do 645 i pozostawił po sobie tekst zatytułowany *Zapiski z podróży po krajach zachodnich za panowania dynastii Tang* (*Da Tang Xiyuji*, 大唐西域记). Mnisi opisywali w swych dziełach trasy wędrówek, niekiedy wiodące przez dzikie, niezasiedlone terytoria i dzielili się wiedzą na temat ludów zamieszkujących rzadko odwiedzane rejony Chin oraz krajów ościennych. Ich relacje różnią się stylem i atmosferą od zapisków z podróży odbywanych wewnątrz kraju, a różnica ta wynika z odmienności adresatów. Te ostatnie miały bowiem charakter notatek prywatnych, sporządzanych z pobudek osobistych i przeznaczonych dla czytelników szukających rozrywki czy też nowych wrażeń, zaś relacje z podróży zagranicznych spisywano dla dworu cesarskiego i samego cesarza. Miały one przede wszystkim dostarczać ważnych informacji na temat geografii, topografii i polityki odwiedzanych krain, stąd też ich lakoniczność oraz suchy, formalny styl.

Panowanie dynastii Tang w latach 618-907 to przełomowy okres dla rozwoju chińskiej literatury podróżniczej. Wtedy właśnie powstał nowy gatunek:

liryczna relacja z podróży (*youji*, 游记). Choć nazwa ta ukonstytuowała się niespełna przed stu laty, określane nią teksty – a korzystające z charakterystycznej dlań formy opisu – będą pisane oraz czytane aż do początku dwudziestego stulecia. W lirycznej relacji występuje narracja pierwszoosobowa, a autor jest emocjonalnie zaangażowany w kreowaną przez siebie deskrypcję rzeczywistości; pojawia się w niej wiele wątków związanych z podróżą: autobiograficznych, estetycznych, intelektualnych i moralnych. Za jeden z pierwszych utworów napisanych w tej konwencji uważa się dziennik Li Ao (李翱, 772-836), zatytułowany *Relacja z przybycia na Południe* (*Lai Nan lu*, 来南绿). Autor ten opisuje swoją sześciomiesięczną podróż ze stolicy do Kantonu, wówczas leżącego na rubieżach chińskiego cesarstwa i w oczach stołecznych elit uchodzącego za miejsce na poły barbarzyńskie i dzikie.

Również za Tangów zaczęto na rozkaz cesarski sporządzać oficjalne indeksy nazw geograficznych. Nie były to jednak tylko listy miast, miasteczek i wsi; odnotowywano także odległości pomiędzy miastami, biegi rzek, wyliczano mosty, spichlerze publiczne, opisywano także transport wodny. Za czasów dynastii Song indeksy nazw stały się jeszcze bardziej szczegółowe: *Taiping huanyu ji* (太平寰宇记, 967-983), zredagowany w 979 roku przez Yue Shi (樂史, 930-1007), liczy aż dwieście zwojów, w których umieszczono niemal każdą chińską nazwę geograficzną wraz z jej etymologią. Zawiera ona nie tylko informacje o miejscach czy odległościach, ale także wiele danych kulturowo-historycznych, na przykład o sławnych mieszkańcach poszczególnych miejscowości czy też o dziełach literackich, które tam powstały (Wilkinson 2013: 738; 760).

Za panowania dynastii Song (960-1279) nastąpił wielki rozkwit literatury podróżniczej. Uważa się, że był to efekt takich czynników, jak rozwój środków transportu i, co za tym idzie, ułatwienia w podróżowaniu; upodobanie poetów tego okresu do opisywania miejsc i wydarzeń związanych z codziennym życiem, znaczny rozrost administracji i zwiększenie liczby urzędników wysyłanych na odległe placówki, co oznaczało wzrost liczby potencjalnych autorów relacji z podróży. Istotne mogło być też przeniesienie stolicy z Kaifengu na północy do Lin'anu, leżącego na południe od Jangcy (dzisiejszego Hangzhou) w 1138 roku, co wiązało się z dużymi migracjami ludności.

W tym okresie powstał nowy gatunek należący do literatury podróżniczej, czyli dzienniki podróży (*riji*, 日记), które stały się jednym z popularniejszych gatunków prozy tamtego czasu (Egan 2010: 531-532). Jak wskazuje sama nazwa, były to przede wszystkim krótkie, szczegółowe notki, migawki z podróży, mniej lub bardziej suche sprawozdania z kolejnych dni wędrów-

ki lub z jednodniowych wycieczek po najbliższej okolicy. Dzienniki podróży charakteryzuje brak wyraźnego wątku łączącego zapiski w spójną całość, a także drobiazgowość opisów, rzetelność i detaliczność oraz nacisk na informacje praktyczne, mające na celu ułatwienie czytelnikom przygotowania wyprawy.

Można wyodrębnić kilka typów dzienników podróży. Pierwszy z nich to krótkie relacje z jednodniowych wycieczek. Eskapada służy tu także jako pretekst do omówienia jakiegoś zagadnienia moralnego bądź filozoficznego. Najstarszym utworem napisanym w tej konwencji są *Rodzinne zapiski z Yizhou z roku yiyou* (*Yizhou yiyou jia sheng*, 宜州乙酉家乘) autorstwa słynnego poety i kaligrafa Huang Tingjiana (黄庭坚, 1045-1105), w którym to tekście mieszczą się notatki z rodzinnych wycieczek odbytych podczas kilku miesięcy w 1105 roku. Utwory w tym stylu wyszły również spod pędzli znanego polityka Wang Anshi (王安石, 1021-1086) oraz słynnego poety Su Shi (苏轼, 1037-1101). Inny typ dzienników podróży to zapiski dyplomatyczne: po przeniesieniu stolicy na południe dynastia Song utrzymywała ożywione kontakty z barbarzyńcami, którzy zajęli północ kraju. W zapiskach tych uwaga skupia się na odległościach, przeszkodach naturalnych, informacjach praktycznych i tym podobnych kwestiach, które mogły być pomocne podczas przemarszu wojsk. Ostatnią i dość specyficzną kategorią tekstów są tak zwane dzienniki rzeczne, czyli zapisy z podróży szlakami wodnymi. Autorami byli w tym wypadku urzędnicy podążający łodzią na miejsce sprawowania urzędu. Jednym z bardziej znanych dzienników rzecznych jest *Zapis z podróży łodzią do Wu* (*Wu chuanlu*, 吴船录) autorstwa Fan Chengda (范成大, 1126-1193), sławnego poety i geografę, który poza wymienionym dziennikiem napisał jeszcze dwa inne.

W tym okresie powstawały jednak nie tylko krótkie i zwarte relacje z podróży – Lu You (陆游, 1125-1209), znakomity poeta okresu dynastii Song, napisał w 1170 roku *Podróż do Shu* (*Ru Shuji*, 入蜀记), najbardziej znany i aż do XVII wieku uchodzący za najdłuższy utwór, będący zapisem podróży do Syczuanu. Znajdują się w nim opisy miejsc, ludzi, budowli, oszałamiające bogactwo informacji historycznych i aluzji odnoszących się do dzieł chińskiej literatury klasycznej. Dzieło jest tak bogate i obszerne z prostego powodu: w rzeczywistości autor nie pisał go w trakcie wędrówki, ale dopiero po powrocie do domu, gdy – skorzystawszy z okazałej biblioteki – mógł popisać się erudycją. Pod koniec panowania dynastii Song literatura podróżnicza stała się niezwykle popularna i tworzyli ją najznakomitsi przedstawiciele epoki, na przykład filozof-neokonfucjanista Zhu Xi (朱熹, 1130-1200). Jego *Podróż do gór Baizhang* (*Baizhangshan ji*, 百丈山记) jest pełna niezwykle precyzyjnych

informacji dotyczących odległości, kierunków i budowli, ale można w niej znaleźć także wiele ekstatycznych obrazów przedstawiających uroki natury. Już w 1243 roku powstała pierwsza antologia literatury podróżniczej.

W okresie panowania dwóch ostatnich dynastii Chin cesarskich – Ming i Qing – nastąpił spektakularny przyrost ilościowy tego typu utworów, ale pod względem formalnym zapanowała stagnacja. Autorzy pisali swe relacje, dostosowując się do obowiązujących norm gatunkowych oraz istniejących konwencji, których nie rozwijali, nie wprowadzali też żadnych zmian. Jednak pod koniec panowania dynastii Ming pojawił się najśłynniejszy chiński podróżnik – Xu Xiake (徐霞客, 1587-1641) – który sporządził relację z podróży uznawaną za najlepszy utwór napisany w tej konwencji. Ponad trzydzieści lat wędrował po całym państwie, odwiedził wszystkie jego prowincje, dotarł do miejsc położonych na peryferiach cesarstwa, wcześniej nieeksplorowanych i nieopisywanych przez autorów z okresu dynastii Han. Dzieło jego życia, czyli *Podróże Xu Xiake* (*Xu Xiake youji*, 徐霞客游记), obejmuje aż dwadzieścia tomów i jest napisane w stylu *youji*. Dzięki wartościom literackim, precyzji informacji, opisom nowych gatunków roślin oraz skorygowaniu będących w powszechnym obiegu błędów, a także ze względu na niezwykle rozległy obszar, jaki przemierzył autor, stało się ono najważniejszym dziełem podróżniczym dawnych Chin i wzorem do naśladowania dla kolejnych generacji chińskich podróżników (Ward 2013).

Autorzy i odbiorcy

Campbell zauważyła, że „historia podróżowania, badania i odkrywania jest przede wszystkim osiągnięciem ludzi czynu i osób niewykształconych. [...] Ostatecznie powab mirażu przyczynił się do zdobycia większej ilości wiedzy niż abstrakcyjne zadowolenie z istniejącego stanu rzeczy [*The history of travel, exploration, and discovery is mainly an achievement of men of action and unlearned people. [...] The appeal of the mirage may have been responsible in the end for more new knowledge than merely abstract satisfaction of truth*]” (Campbell 1991: 50).

Ta uwaga zdecydowanie nie odnosi się do dawnych Chin i dawnych chińskich podróżników. Było wręcz przeciwnie. W przeważającej większości byli to bowiem tak zwani *literati* – wykształceni mężczyźni z wyższych warstw społeczeństwa, pracujący w strukturach administracyjnych państwa. Co więcej,

do tej najbardziej szanowanej i najbardziej zamożnej grupy społecznej należeli nie tylko autorzy, ale i czytelnicy. Ludzie ci spędzali całe dzieciństwo i młodość na przygotowywaniu się do egzaminów państwowych, a po ich pomyślnym zdaniu dołączali do armii urzędników i przez resztę życia wspinali się po szczeblach kariery w administracji. Zgodnie z zasadą nieobejmowania posad w rodzinnych stronach i przy częstych rotacjach urzędnik był skazany na przemieszczanie się po państwie, a dotarcie na nową placówkę mogło niekiedy trwać nawet kilka miesięcy.

Peregrynacje te, chociaż wymuszone okolicznościami i rozległością geograficzną kraju, dostarczały okazji i tematów do spisywania relacji podróżniczych. Wtedy właśnie urzędnicy, zwykle zajęci pracą i życiem codziennym, znajdowali czas na przemyślenia, dlatego relacje z podróży mają zdecydowanie refleksyjny charakter, często osobisty i rozrachunkowy, kwestionujący wcześniejszy styl życia i wskazujący na chęć wprowadzenia zmian (Wang 2006: 223-224). Powstawały wówczas także inne utwory relacjonujące podróże do nowego miejsca sprawowania urzędu, a doświadczenia opisujące przemierzanie dużych odległości pojawiały się także w tekstach realizowanych w gatunkach lub rodzajach (takich jak powieść czy poezja). Pisanie utworów literackich często wynikało także z zakończenia kariery w administracji na skutek dworskich konfliktów, zmian w polityce czy zwykłego kaprysu władcy; niektórzy *literati* nagle tracili urzędy i musieli na nowo zdefiniować swoje cele życiowe. Los ten spotkał między innymi tak sławnych poetów i intelektualistów, jak Han Yu (韓愈, 768-824) czy Su Shi (苏轼, 1037-1101), którzy na wygnaniu stworzyli wiele dzieł.

Kierunki podróży

Chińczycy w zdecydowanej większości podróżowali lądem i wewnątrz granic swojego kraju. Ich państwo nigdy nie było potęgą morską, a epizody zainteresowania morzem szybko mijały. Władcy Chin stali na stanowisku, że wszystko, czego potrzebują zarówno oni, jak i poddani, można znaleźć na terenie ich cesarstwa. Od początku XV aż do XIX wieku Chińczycy mieli formalny (choć wielokrotnie znoszony i ponownie wprowadzany) zakaz wyruszania w dalekie morskie podróże i za granicę (Sun 1989: 540-560). Dalekomorskie wyprawy do egzotycznych krajów nie miały więc szansy na to, by stać się popularnym tematem chińskiej literatury podróżniczej. Dlatego zdecydowana większość dawnych utworów reprezentujących kulturę piśmienniczą, a poświęconych

podróżom, opisuje miejsca znajdujące się wewnątrz administracyjnych granic Chin. Te jednak – po częstych wojnach i przyłączaniu nowych terytoriów – wciąż się przesunęły, co dawało możliwość organizowania wędrówek na nieznaną dotąd terytoria.

Za warcie opisu uznawano głównie tereny odległe od centrum, rubieże, trudno dostępne i rzadko odwiedzane peryferie, ale także miejsca cieszące się wyjątkowo sławą, zapisane w historii Chin. Właśnie dlatego wraz z kurczeniem się obszarów spełniających kryterium dzikości oraz egzotyizmu w późniejszych epokach, zwłaszcza w czasach dynastii Ming i Qing, za warcie opisu uznawano również okolice stosunkowo łatwe do osiągnięcia, ale z różnych powodów cieszące się rozgłosem czy też popularnością. Były to miejsca związane z ważnymi wydarzeniami historycznymi (na przykład pola bitew) lub ze znanymi postaciami (miejsce ich urodzenia, śmierci, zamieszkania), słynące z urody krajobrazy, wyjątkowe pod względem architektonicznym, topograficznym czy geologicznym (świątynie, pawilony, kaniony rzeczne, wodospady, urwiska skalne, jaskinie). Z biegiem czasu powstały całe, liczące niekiedy nawet setki kilometrów, „trasy turystyczne” ciągnące się wzdłuż biegów rzek, na przykład trasy łączące urokliwe miasta i miasteczka położone w dolnym biegu Jangcy czy święte góry.

W chińskim imaginariu wyjątkowe miejsce zawsze zajmowały góry. Były to obszary otoczone nimbem duchowości i świętości, ponieważ umożliwiały bezpośredni kontakt z Niebem. Góry uważano za *axis mundi* – słup łączący Niebo z Ziemią – dlatego podróż w tamte rejony utożsamiano z pielgrzymką mającą na celu pogłębienie duchowości i zbliżenie się do absolutu. W tradycji chińskiej istniały grupy gór przyporządkowane do konkretnych religii (jak, przykładowo Cztery Święte Góry Buddyjskie czy Cztery Święte Góry Daoizmu), a także ważne ze względu na ich rolę w rytuałach (tak zwane Pięć Wielkich Gór). Nie musiały to być góry wysokie, z niedostępnymi szczytami, których osiągnięcie wiązało się z wysiłkiem i narażeniem życia. Często występowały jako konstrukt symboliczny: „górami” mogły stać się także pagoda, taras czy wieża. Wystarczyło bowiem nawet niewielkie wzniesienie, aby uzyskać *daguan* (大观, dosłownie: „wielki, szeroki widok”); pojęcie to pojawiło się już w najstarszych tekstach klasycznych. Wraz z upływem czasu powszechnie rozumiano je w sensie przenośnym: oznaczało zdobycie nowej perspektywy, umiejętności uchwycenia sedna problemu, doznania nagłego oświecenia, przebycia ostatniego etapu poszukiwania mądrości w kluczowym momencie rzeczywistej podróży (Kindall 2012: 424-426).

Homo viator sinensis

Chiński podróżnik charakteryzował się specyficznym zestawem cech oraz zachowań. Typowe, zwłaszcza w późniejszych epokach, było podążanie utartymi szlakami i omijanie miejsc niepolecanych, nieopisywanych przez wcześniejszych autorów. Już w zamierzonych czasach występowało tak dziś powszechne odwiedzanie najświetniejszych punktów widokowych oraz pomników przyrody.

Podczas wizyt w miejscach, które wywarły na podróżnikach największe wrażenie, często pozostawiano inskrypcje na skalnych ścianach, głazach czy wewnątrz jaskiń: ryto nazwiska, imiona, daty odwiedzin. Niekiedy były to wersy albo dłuższe fragmenty utworów literackich, najczęściej wierszy, które przyszły na myśl wędrowcowi, albo które tenże ułożył osobiście poruszony pięknem otoczenia. Wbrew współczesnym zasadom dotyczącym nienaruszalności zabytków, czy to kultury, czy natury, trzeba podkreślić, że takie postępowanie było traktowane jako sposób wyrażenia szacunku i uznania, a pozostawienie napisów służyło podkreśleniu rangi miejsca. Twórca inskrypcji miał na celu stworzenie harmonijnej całości natura-kultura, a także wzbogacenie wrażeń kolejnych turystów poprzez podsuniecie im fraz poetyckich odzwierciedlających charakter i atmosferę miejsca.

Poza wyżej wymienionymi w grę wchodził także inny powód, bardziej prozaiczny – unieśmiertelnienie autora inskrypcji. Umieszczenie jej w sławnej i często odwiedzanej lokalizacji zapewniało licznych odbiorców, przyczyniając się także do „cytowania” napisu w tekstach kolejnych zwiedzających. I tak kiedy znany podróżnik z okresu dynastii Song Lu You (陆游, 1125-1210) odwiedził w roku 1170 słynną Jaskinię Trzech Wędrowców w prowincji Hubei, uznał za stosowne przytoczyć w opisie zachowane inskrypcje i relacje dotyczącego tego obiektu (Strassberg 1994: 209-2012).

Miejsca opisywane przez sławnych podróżników zmieniały się w atrakcje turystyczne wyposażone w pełną infrastrukturę obsługującą odwiedzających. Chińscy podróżnicy kultywowali także dość charakterystyczny zwyczaj polegający na nadawaniu nazw miejscom, budynkom, skałom, drzewom i tym podobnym. Określenia te odzwierciedlały zalety oraz cechy danej lokalizacji czy obiektu, zazwyczaj były też wyszukane i poetyckie, na przykład: „Pawilon wiatru pośród sosen”, „Słoneczna skała”, „Lodowate źródło”, „Ścieżka czekająca na drwa”, „Dolina wiatru i chmur” czy „Taras gdzie nieśmiertelni prezentują kwiaty” (Wang 2006: 226-228).

Podsumowanie: sens podróży

Chińscy pisarze sięgali po formę relacji z podróży, dzienników czy przewodników turystycznych w celu wyrażenia swoich refleksji moralno-filozoficznych. Podróż rzeczywista bardzo często była pretekstem do przedstawienia podróży wewnętrznej, a poznawanie miejsc związane było z wglądem w samego siebie i własny charakter. Podróże nie dawały impulsu do zmiany osobowości czy poglądów. Kontakt z Innym, tym bardziej że był to Inny różniący się jedynie klasą społeczną, a nie przynależący do obcej cywilizacji czy kultury, nie skłaniał do kwestionowania obowiązujących zwyczajów, poglądów czy porządku społecznego. *Literatus* z podróży wracał co najwyżej ogorzały od słońca i wiatru, a nie jako człowiek, który uległ przemianie pod wpływem doświadczeń. Podróżowanie stało się bowiem jednym z zajęć człowieka wykształconego i majątnego. „Przejechanie 10 tysięcy li” uważano za dopełnienie obowiązku „przeczytania 10 tysięcy ksiąg”, co oznaczało, że wykształcenie książkowe należało uzupełnić, pokonując najważniejsze szlaki turystyczne oraz zwiedzając słynne miejsca na trasie. W ten sposób demonstrowano własną erudycję, smak i wyrafinowanie.

Chińskie podróżowanie różniło się pod każdym względem od podróżowania człowieka Zachodu. Zamiast awanturników i śmiałych wypraw na krańce świata – w drogę wyruszali wykształceni urzędnicy spokojnie dojeżdżający na nowe miejsce pełnienia funkcji; zamiast kontaktów z obcym i konfrontacji z odmiennymi kulturami – zwiedzali oni terytorium własnego kraju i nadal spoglądali z góry na biednych i niewykształconych rodaków. Chińska podróż nie była wyprawą „poza”, stanowiąc raczej wędrówkę „w głąb” – w sensie dosłownym, ale też przenośnym. Szczegółowość charakterystyk zwiedzanych miejsc, na przykład odnotowywanie potraw serwowanych w danym zajeździe czy opisywanie kształtu skały przy słynnej jaskini, odzwierciedlały potrzebę dogłębnego poznania i skupienie na detalu. To samo nastawienie było widoczne u chińskich autorów-podróżników: ważniejsze było dla nich poznawanie siebie i swoich reakcji, niż zgłębianie specyfiki i odmienności Innego spotkanego w drodze.

Źródła cytatów

- CAMPBELL, MARY B. (1991), *The Witness and the Other World: Exotic European Travel Writing, 400–1600*, Cornell University Press: Ithaca and London.
- CEN, ZHONGMIAN [岑仲勉], (1962), ‘Mu tianzi zhuan xizheng dili gaice [穆天子传» 西征地理概测]’, *Zhongwai shidi kaozheng* [中外史地考证]: 12, ss. 1-41.
- EGAN, RONALD (2010), ‘The Northern Song (1020-1126)’, w: Kang-i Sun Chang, Stephen Owen (red.), *The Cambridge History of Chinese Literature. Vol.1: To 1375*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hanyu da cidian* [汉语大词典], (1998), Shanghai [上海]: Hanyu da cidian-chubanshe [汉语大词出版社].
- HARGETT, JAMES M. (1989), ‘On Road in Twelfth Century China: The Travel Diaries of Fan Chengda (1126-1193)’, *Münchener Ostasiatische Studien*: 52, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- HARGETT, JAMES M. (2016), ‘Chinese Travel Writing’, w: Carl Thompson (red.), *The Routledge Companion to Travel Writing*, Routledge: London and New York.
- KINDALL, ELIZABETH (2012) ‘Experiential Readings and the Grand View: Mount Jizu by Huang Xiangjian (1609–1673)’, *The Art Bulletin* 94: 3, ss. 412-436.
- KUNSTLER MIECZYŚLAW JERZY, GENOWEFA ZDUŃ (1997), *Zapiski z krajów buddyjskich*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- NAQUIN, SUSAN, CHÜN-FANG YÜ, red. (1992), *Pilgrims and Sacred Sites in China*, Berkeley: University of California Press.
- PORTER, DEBORAH LYNN (1996), *From Deluge to Discourse: Myth, History, and the Generation of Chinese Fiction*, Albany: State University of New York Press.
- RENNIE, NEIL (1995), *Far-fetched Facts: the Literature of Travel and the Idea of the South Seas*, Oxford: Clarendon Press.
- STRASSBERG, RICHARD E. (1994), *Inscribed Landscapes. Travel Writing from Imperial China*, Oxford: University of California Press.
- SUN, GUANGQI [孙光圻], (1989), *Zhongguo gudai hanghai shi* [中国古代航海史], Beijing [京]: Haiyang chubanshe [海洋出版社].
- TIAN, XIAOFEI (2010), ‘From the Eastern Jin to the Early Tang (317-649)’, w: Kang-i Sun Chang, Stephen Owen (red.), *The Cambridge History of Chinese Literature. Vol.1: To 1375*, Cambridge: Cambridge University Press.

- WANG, XIAOLUN (2006), 'Travel and Cultural Understanding: Comparing Victorian and Chinese Literati Travel Writing', *Tourism Geographies*: 3, ss. 213-232.
- WARD, JULIAN (2013), *Xu Xiake (1586–1641): The Art of Travel Writing*, London and New York: Routledge.
- WILKINSON, ENDYMION (2013), *Chinese History: A New Manual*, Harvard: Harvard University Asia Center.